

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ВЕРЛОС НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.41:340.132.2:340.134(477)(043.3)

РЕЦЕПЦІЯ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі конституційного та трудового права Запорізького національного університету

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
Батанов Олександр Васильович,
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН
України, провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Процаєв Володимир Володимирович,
Академія зовнішньої розвідки України,
професор кафедри суспільно-політичних та правових
дисциплін;

доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України
Шатіло Володимир Анатолійович,
Київський національний лінгвістичний університет,
завідувач кафедри права факультету економіки і права;

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Биков Олександр Миколайович,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
вчений секретар

Захист відбудеться «22» квітня 2021 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.062.16 в Національному авіаційному університеті за адресою: 03058, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного авіаційного університету за адресою: 03058, Україна, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

Автореферат розіслано «17» березня 2021 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю. Л. Юринець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції цивілізаційного розвитку людства детерміновані глобальними процесами трансформації соціальної реальності, необхідністю зміни загальноправових і конституційних цінностей, раціоналізації та оптимізації в напрямку досягнення балансу міжнародних (інтернаціональних) та внутрішньонаціональних інтересів сучасної демократичної держави. У цьому процесі цілком логічно постає необхідність якісної зміни парадигми конституціоналізму, що наразі формується в умовах конвергенції правових систем сучасності, транснаціоналізації конституційного права та реалізації стратегії життєдіяльності суспільства перед глобальними викликами людству.

Розвиток сучасних демократичних держав обумовлюється глобальними процесами трансформації правової реальності та відбувається в умовах тотальної міждержавної політико-правової взаємодії. Створення системи наднаціональних правових масивів, які поступово переміщуються в національні правові системи, потребує насамперед належної конституційної регламентації. Тому конституційно-правова доктрина повинна збагатитися категорією, яка б відображала глибинний зміст процесу міждержавної правової взаємодії, що супроводжується поширенням, переміщенням, запозиченням, взаємопроникненням нормативного та доктринального конституційно-правового матеріалу (ідей, доктрин, концепцій, конституційно-правових норм, інститутів тощо), а також міжнародно-правових норм.

Конституційне право є фундаментальною основою формування інших галузей права, а сама Конституція – системоутворюючою матрицею функціонування правової системи, тому рецепція є невід’ємним інструментом якісної конституційно-правової модернізації, яка на сьогоднішній день відбувається в тому числі й через механізми зарубіжного досвіду державного будівництва.

Рецепція як конституційно-правовий феномен і процес відіграє важливу роль у трансформації ідеї та цінностей конституціоналізму в контексті глобалізації та конвергенції правових систем сучасності. Адже традиційний конституціоналізм, який є національним правовим та ідеологічним здобутком демократичної держави, основним її завданням, наразі перебуває під впливом глобальних тенденцій розвитку людства, а тому виникає необхідність у створенні системи універсальних конституційних норм, що мають транснаціональний та кросконституційний характер дії.

Доктринальні інтерпретації рецепції як загальноправового та конституційного феномену мають дискусійний характер, що дозволяє говорити про полісемантичність і неоднорідність розуміння цієї правової категорії. Тому перед наукою конституційного права наразі постає актуальне

завдання синтезувати та розвинути традиційні теорії правової рецепції, наслідком чого стане вироблення модернізованої доктрини рецепції в конституційному праві.

Дослідження рецепції як конституційно-правового феномену та процесу дозволить визначити перспективи розвитку української державності в контексті глобалізації та євроінтеграції. Але варто зважати й на те, що в процесі радикальної зміни сучасної парадигми конституціоналізму та інсталяції будь-яких модернізаційних змін необхідно враховувати ряд факторів, серед яких особливості національного менталітету, стан правової культури та правосвідомості, конституційні традиції та звичаї тощо.

Викладене свідчить про необхідність і своєчасність дослідження з обраної проблематики, обумовлює необхідність концептуальних і науково-практичних розробок, що мають діапазон як загальнотеоретичного, так і праксеологічного пошуку.

Окремі аспекти рецепції як правового феномену стали предметом дослідження у наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких: Л. В. Авраменко, Г. М. Азнагулова, Л. А. Акерман, С. Д. Гринько, Є. М. Денисова, А. В. Єгоров, А. Г. Єгорова, О. Ковалишин, Є. О. Куришев, В. О. Лєтяєв, З. П. Мельник, І. М. Мутай, Н. В. Паршкова, Є. А. Прієшкіна, В. А. Рїбаков, В. К. Самїгулін, А. В. Скоробогатов, С. В. Ткаченко, В. А. Томсінов, Ф. Д. Фїночко, Ю. М. Фольгерова, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, З. М. Черніловський, Л. В. Шала, І. М. Шаркова та інші.

Комплексних системних досліджень рецепції як конституційно-правового феномену та процесу в науці конституційного права майже не проводилось, що негативно позначається як на розвитку функціонування механізму рецепції в цілому, так і на ефективності реалізації якісно оновленої моделі усього конституційного механізму публічної влади. Проте серед вчених, що досліджували окремі аспекти рецепції в конституційному праві, можна назвати: Є. Анічкіна, К. Арановського, М. Баймуратова, Ю. Барабаш, О. Батанова, Н. Бочарову, О. Бориславська, Ю. Волошина, В. Гомонай, І. Гошу, Р. Гудїна, А. Дудко, Р. Єнгїбаряна, Т. Ільченко, Р. Калюжного, І. Кєненова, М. Кокїну, О. Корейво, В. Лафїтського, Є. Львову, В. Мантурова, Н. Мішина, Л. Мурашко, В. Осятинського, С. Панасюка, В. Процаєва, М. Пшенїчнова, М. Савчина, В. Серьогїна, О. Стрельцову, Ч. Сандерса, Б. Сафарова, І. Слїденка, В. Федорєнка, Р. Чорнолуцького, В. Шатїла, І. Шутака, А. Янчук та ін. Серед зарубїжних дослідників можна назвати К. Адлера, В. Віганда, В. Джексона, Л. Епштейна, С. Креймера, Д. Мєтью, Д. Найта, Н. Теббе, Р. Тсаї та інших.

Певним чином в своїх працях торкались проблем рецепції такі нїмецькї, францужкї, британськї, американськї та інші зарубїжні компаратївісти й дослідники в інших галузях правової науки, як С. Буабдалла, Л. Бодуєн,

Ж. Вандерлінден, М. Дусе, І. Задштей, Х. Кетц, Ж-М. Клетт, Ф. Лехнер, Х. Меркт, Т. Паскви-Бриан, Р. Робертсон, Р. Сакко, М. Тушнет, Я. Хейн, К. Цвайгерт, Р. Штурнер та інші.

Доволі поширеною серед зарубіжних дослідників, що займалися проблемами «переміщення», «міграції», «запозичення», «трансплантації» правових норм, є теорія правової трансплантації, дослідженню якої присвячені праці А. Аль-Бшераві, Е. Вайз, М. Валдеррама, А. Ватсон, М. Дин, В. Евальд, І. Йохана, О. Кан-Фройд, Дж. Кернс, М. Кон, П. Легранд, Е. Оруку та інших. Зарубіжні дослідники у сфері порівняльного правознавства та конституційної компаративістики також торкалися певних проблем рецепції, а саме: Т. Гольдбах, В. Евальд, М. Лассер, У. Меттеї, П. Монатері, М. Рейнштейн тощо.

Тож юридична наука має у своєму розпорядженні значний арсенал теоретичних і практичних розробок з питань євроінтеграції, глобалізації, конституційно-правової модернізації. Проте системного комплексного дослідження рецепції в конституційному праві України в сучасних умовах становлення та розвитку транснаціонального конституціоналізму у вітчизняній юридичній науці поки що не існує.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Роботу виконано в межах планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2015–2019 роки, комплексних наукових проєктів «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00710) та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номер державної реєстрації 0115U00711). Крім того, тема дисертації пов'язана з підготовкою змін до конституційного законодавства та безпосередньо стосується Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014–2018 роки, затверджених постановою Президії Національної академії наук України від 20 грудня 2013 р. № 179 (п. 3.4.2.5), Перспективних напрямів кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затверджених рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 р. № 86/11. Тему докторської дисертації затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ «Запорізький національний університет» 21 січня 2016 року (протокол № 6).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розроблення теорії рецепції в конституційному праві України у контексті зарубіжного досвіду, а також дослідження прикладних проблем рецепції окремих інститутів конституційного права та тенденцій його розвитку в сучасному світі.

Для реалізації поставленої мети необхідно виконати ряд теоретичних і практичних дослідницьких завдань:

- розглянути доктринальні інтерпретації розуміння сутності та змісту рецепції як загальнотеоретичного та правового феномену;
- проаналізувати взаємозв'язок рецепції в конституційному праві та інших споріднених і суміжних правових категорій, здійснити їх розмежування;
- на підставі аналізу діалектичного зв'язку між сутністю, змістом і формою, виокремлення характерних ознак з урахуванням галузевої специфіки, сформулювати доктринальну дефініцію «рецепція у конституційному праві» (конституційно-правова рецепція);
- проаналізувати структуру механізму рецепції в конституційному праві та надати загальну характеристику основним елементам;
- розробити комплексну класифікацію рецепції в конституційному праві та здійснити загальну характеристику окремих видів;
- дослідити форми і методи рецепції в конституційному праві;
- проаналізувати особливості рецепції в конституційному праві в процесі євроінтеграції та конституційно-правової модернізації в Україні;
- з'ясувати особливості застосування конституційно-правової рецепції в процесі удосконалення у сфері прав людини;
- визначити особливості застосування конституційно-правової рецепції в контексті організації та здійснення публічної влади;
- розглянути можливість застосування рецепції в умовах глобалізації та реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму;
- дослідити інноваційний потенціал конституційно-правової рецепції та тенденції розвитку конституційного права;
- визначити негативні наслідки рецепції для розвитку конституційного права.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі міждержавної правової взаємодії в напрямку універсалізації загальноправових та конституційних цінностей, раціоналізації та досягнення балансу міжнародних (інтернаціональних) і національних інтересів сучасної демократичної держави перед загальними загрозами та викликами людству.

Предметом дослідження є концептуальні проблеми рецепції в конституційному праві.

Методи дослідження. В процесі дослідження рецепції як конституційно-правового феномену та процесу використовувались сучасні методи пізнання, виявлені та розроблені філософією, історією, соціологією, теорією держави й права та галузевими юридичними науками, апробовані юридичною практикою. Методологічною основою дисертації є система

загальнофілософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечують об'єктивний аналіз предмета дослідження. З урахуванням специфіки теми, мети і завдань в процесі дослідження застосовувався комплекс методів, використання яких дало змогу отримати науково-обґрунтовані результати.

Філософсько-світоглядною основою дослідження є положення діалектики, на основі яких всебічно досліджено причини виникнення та фактори еволюції доктринальних інтерпретацій розуміння сутності та змісту рецепції. Дослідження проблем реалізації механізму рецепції з позицій діалектики дає змогу всебічно, повно, об'єктивно розглянути правові поняття, категорії, концепції, конструкції, доктрини, моделі, явища і процеси; виокремити загальні ознаки рецепції в конституційному праві (конституційно-правової рецепції), визначити взаємозв'язки із суміжними та спорідненими правовими категоріями (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Методологічну базу дослідження становить також ряд загальнонаукових і спеціально-наукових методів, серед яких: системний та структурно-функціональний методи – використані з метою виявлення ознак рецепції в конституційному праві, визначення структури механізму рецепції, системи функцій, здійснення класифікації на підставі виділення ряду різних критеріїв (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2); формально-логічний метод – для визначення основних понять, правових основ вирішення колізій конституційного та законодавчого регулювання в процесі сприйняття зарубіжного конституційно-правового матеріалу (інститутів, норм, доктрин тощо) або міжнародно-правової норми (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Роль *історичного методу* в дослідженні рецепції як загально-правового феномену (окрім з'ясування правової природи виникнення і розвитку) полягає в забезпеченні систематичного вивчення еволюції цієї правової категорії (підрозділи 1.1, 1.2).

Метод абстрагування застосовується при вивченні характерних ознак, видів, структури механізму рецепції в конституційному праві (підрозділи 1.3, 2.1, 2.2). *Соціологічний метод* застосовувався при вивченні тенденцій розвитку рецепції в умовах транснаціоналізації конституційного права, а також при встановленні й розкритті факторів впливу рецепції на розвиток конституціоналізму (підрозділи 4.1, 4.2).

Семантичний метод було застосовано для з'ясування змісту таких термінів, як «механізм», «структура», «рецепція», «метод», «форма» тощо, їх наукового та практичного значення, можливості застосування в конституційному праві для позначення таких правових категорій, як «рецепція в конституційному праві», «структура механізму рецепції в конституційному праві», «функції рецепції в конституційному праві» та ін.. *Методи теоретичного моделювання і прогнозування* дозволили створити

та проаналізувати ідеальну модель, використовувалися з метою виявлення підвищення ефективності реалізації механізму рецепції в конституційному праві, визначення конкретних негативних наслідків і потенційних загроз, які варто усунути для забезпечення практичного результату та очікуваного прогностичного ефекту (розділ 4); *критичний метод*, засновуючись на попередніх, дозволив проаналізувати систему факторів і тенденцій, що впливають на розвиток української державності в процесі рецепції, визначити серед них позитивні та негативні й окреслити шляхи підвищення ефективності реалізації механізму рецепції (розділ 4).

Застосування *аксіологічного методу* в ході аналізу рецепції в конституційному праві мало на меті розкрити зміст основних його принципів: єдності та розподілу державної влади, народного суверенітету, гласності, законності та верховенства права, юридичної рівності суб'єктів конституційного механізму державної влади, демократизму, легітимності, ідеологічного різноманіття та політичного плюралізму, унітарності територіального устрою, децентралізації державної влади тощо, виявлення їх впливу на політичну та правову поведінку, активність та ініціативу громадян (підрозділи 2.2, 4.1, 4.2).

Порівняльно-правовий метод і метод конституційної компаративістики (зокрема аналіз окремих випадків, бінарний аналіз, регіональний аналіз, кростемпоральні й кроснаціональні порівняння тощо) застосовувалися для розкриття загального в процесі реалізації механізму рецепції в конституційному праві, а саме – в процесі сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу, тобто у виявленні об'єктивних соціально-правових закономірностей і їх конкретного прояву у специфічних умовах певної країни, що надало змогу при впровадженні позитивного досвіду більш розвинених країн враховувати особливості національних конституційно-правових традицій, менталітету, рівня правосвідомості тощо (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2, 3.3, 4.1, 4.2).

Метод юридичної герменевтики використовувався в процесі пізнання окремих елементів структури механізму рецепції в конституційному праві, а також факторів впливу рецепції на розвиток української державності (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2).

Метод *трансцендентальної феноменології* знайшов застосування в процесі дослідження феномену рецепції як апіорно існуючого явища, на підставі цієї базової настанови були переосмислені основні сутнісні характеристики цього поняття, характерні для галузі конституційного права

Загалом, дослідження здійснювалось на основі поєднання онтологічного, гносеологічного та аксіологічного аналізу рецепції в конституційному праві.

Емпіричну базу дослідження складають акти міжнародних організацій, конституції зарубіжних країн, відповідне законодавство зарубіжних країн,

яке розвиває їх положення, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, практика Конституційного Суду України, міжнародно-правові акти, дані соціологічних досліджень, а також матеріали практики конституційного будівництва, що містяться у вітчизняній і зарубіжній науковій правовій літературі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим комплексним науково-теоретичним дослідженням, дає змогу сформулювати оновлену доктрину розуміння рецепції як конституційно-правового феномену та процесу в умовах сучасних процесів конституційної глобалізації, транснаціоналізації та конституційно-правової модернізації в Україні. У зв'язку з цим сформульовано ряд теоретичних висновків і пропозицій, зокрема:

уперше:

– запропоновано визначення поняття «рецепція в конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» – це конституційно-правовий феномен і процес міждержавної політико-правової взаємодії, що має крестемпоральний характер та полягає в можливості чи необхідності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою їх модернізації та розвитку;

– обґрунтовується визначення поняття «механізм рецепції в конституційному праві» як системно організованого конституційно-правового явища та процесу, що складається із взаємоузгоджених і взаємопов'язаних базових елементів та блоків, в процесі взаємодії яких здійснюється сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми, переважно для модернізації та розвитку національної системи конституційного права і підвищення ефективності її функціонування;

– враховуючи специфіку конституційного права як фундаментальної та пріоритетної галузі національного права, структуру механізму рецепції пропонується розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конституційну модель, яка складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих базових елементів та блоків, які, з одного боку, характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншого – диференціацією, певною відокремленістю й автономністю. У структурі механізму рецепції слід виділяти ряд базових елементів: об'єкти, суб'єкти, форми й методи, а також блоків: доктринально-правовий (теоретико-правовий), нормативно-правовий, культурно-правовий (ідеологічний), інституційно-правовий, організаційно-правовий, економіко-правовий та ін.;

– розроблено системну класифікацію рецепції в конституційному праві та її диференціацію за такими критеріями: *за кількістю суб'єктів процесу конституційно-правової рецепції* (одностороння (сингулярна), двостороння (бінарна) та багатостороння (кумулятивна)); *за ступенем вольового впливу суб'єктів рецепції в конституційному праві* (добровільна, вимушена та примусова); *за методами сприйняття та впровадження* (імперативна, консультативна, рекомендаційна); *за ступенем сприйняття та засвоєння* (аккультурація, асиміляція, декультурація); *за правовими наслідками* (ефективна та фіктивна); *за ступенем активності суб'єктів* (активна, пасивна, інтерактивна); *за ступенем інтенсивності конституційно-правової модернізації* (традиційна (еволюційна), революційна (кризова), інноваційна); *за ступенем організованості процесу конституційно-правової рецепції* (організована, хаотична (фрагментарна)); *за формою сприйняття* (запозичення, експансія, консенсус); *за територією* (транснаціональна, регіональна, локальна (партикулярна)); *за об'єктами конституційно-правової рецепції* (доктринальна, нормативна);

– сформульовано визначення форми рецепції в конституційному праві, під якою розуміється діалектична єдність зовнішнього прояву міждержавної правової взаємодії та внутрішньої системно-структурної організації політико-правового процесу модернізації й розвитку конституційного права із застосуванням зарубіжного чи міжнародного правового матеріалу;

– обґрунтовано класифікацію форм конституційно-правової рецепції: на зовнішні (конституційні запозичення, конституційна експансія, конституційний консенсус) та внутрішні (правоутворення, правореалізація, правозастосування);

– запропоновано визначення метода рецепції в конституційному праві як системи нормативно-визначених та організаційно-забезпечених способів, засобів і прийомів, що застосовуються у процесі сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку;

– визначено систему спеціальних методів рецепції в конституційному праві, до яких пропонується відносити: метод аксіоматичної конституційно-правової інсталяції, метод дискреційної конституційно-правової трансформації, метод аксіологічної конституційної універсалізації, метод конституційної інтерпретації;

удосконалено положення:

– щодо розуміння об'єктів рецепції в конституційному праві – як зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми, стосовно яких існує потенційна можливість чи необхідність

сприйняття, впровадження та засвоєння системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку;

– щодо визначення суб'єктного складу механізму рецепції в конституційному праві, зокрема: *суб'єкти-донори* – держави-донори та міжурядові організації; *суб'єкти-реципієнти* – держави-реципієнти, субдержавні (субнаціональні) суб'єкти рецепції; *транснаціональні суб'єкти* – міжнародні неурядові організації, міжнародні дослідницькі установи, мережеві громадські ініціативи;

– щодо можливості застосування загальних методів конституційно-правового регулювання у здійсненні конституційно-правової рецепції, до яких слід відносити основні методи: субординаційний (імперативний) та координаційний (диспозитивний) з домінуванням імперативного, а також додаткові, серед яких: метод загальної регламентації, метод конституційного нормозакріплення, метод конституційного установаження, метод декларацій, метод рекомендацій, метод конституційного зобов'язання, метод конституційного дозволу, метод конституційної заборони, метод державно-владного впливу, метод конкретного конституційного регулювання;

– щодо розуміння інноваційного потенціалу рецепції як конституційно-правового феномену, як інституційно-системного механізму сприйняття новітніх конституційно-правових правових ідей, принципів, інститутів, норм із поступовим їх впровадженням в практику конституційного будівництва, що базується на використанні нових науково-технічних винаходів у процесі підвищення ефективності функціонування окремих конституційно-правових інститутів;

– щодо розширення каталогу конституційних прав людини та рецепції в цьому контексті зарубіжної практики державотворення і міжнародно-правових стандартів (зокрема принципи біоетики, принцип гендерної рівності, право на сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, на зміну статі, на сурогатне материнство, на трансплантацію органів та ін.), а також щодо сприяння конституціоналізації цифрових прав людини (право на інтернет, право на забуття, на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), на забезпечення цілісності та конфіденційності інформаційно-технологічних систем (ІТ-право), на таємницю листування, поштових відправлень і телекомунікацій, на захист персональних даних та ін.);

набули подальшого розвитку положення:

– щодо необхідності підвищення ефективності механізму захисту прав людини, розроблення єдиної концепції розвитку системи захисту прав людини, в тому числі її інституційної модернізації, транснаціональної універсалізації аксіологічних засад та ін.;

– щодо розуміння необхідності модернізації конституційного виміру функціонування сучасної демократичної держави, вирішення глобальних

проблем людства через встановлення транснаціонального (а в перспективі й глобального) конституційного правопорядку, що вимагає ґрунтовного аналізу та виваженого підходу з огляду на проблеми нормативної легітимності, які можуть виникнути на тлі створення організованої системи кросконституційних кластерів;

– щодо розвитку конституційного права в напрямку рецепції концепції цифрової трансформації, мережових форм взаємодії, комунікативних технологій контролю і планування, формування якісно оновленої моделі «електронного урядування», зміцнення багатосторонніх зв'язків, які дозволять громадянам брати активну участь у комунікації з публічною владою, а також щодо розвитку можливостей цифрової ідентифікації та аутентифікації учасників цифрового обігу, використання можливостей штучного інтелекту в процесі здійснення публічної влади тощо;

– щодо необхідності рецепції зарубіжних конституційно-правових інститутів та міжнародно-правових норм у контексті євроінтеграції та підвищення ефективності їх інсталяції в конституційний механізм публічної влади, зокрема сприйняття інституту медіації, конституційної скарги, технологій краудсорсингу та аутсорсингу державно-владних функцій та ін.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, науковою новизною та рядом науково-теоретичних і практичних висновків.

Сформульовані в дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

– у *правотворчій роботі* – як теоретичний матеріал для системного конституційно-правового реформування й модернізації в контексті євроінтеграції та сучасних тенденцій розвитку конституційного законодавства;

– у *правозастосовній діяльності* – для ефективності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжних конституційно-правових інститутів і міжнародних стандартів конституційного будівництва;

– у *науково-дослідній сфері* – для подальшого розроблення модернізованої доктрини рецепції в конституційному праві та механізмі її реалізації;

– у *навчальному процесі* – при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників із конституційного права України, при викладанні відповідних навчальних дисциплін і спецкурсів; у науково-дослідній роботі студентів;

– у *правовиховній роботі* – для вдосконалення правовиховної роботи в напрямку підвищення конституційної правосвідомості та правової культури громадян, активізації їх участі у прийнятті рішень та здійсненні публічної влади.

Апробація результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи обговорювались на засіданні кафедри конституційного та трудового права Запорізького національного університету. Теоретичні висновки та основні положення дисертації були представлені на науково-практичних конференціях (у тому числі зарубіжних) з опублікуванням відповідних докладів і тез, зокрема: на Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи» (м. Запоріжжя, 16–17 жовтня 2014 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 17 листопада 2014 р.); Міжрегіональній відео-конференції «Соборність України: історичне минуле, сучасні виклики, прогнози на майбутнє» (м. Чернігів, 22 січня 2015 р.); Щорічний міжнародний науково-практичний конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 25 травня 2015 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційні технології і право (Правова інформатизація – 2015) (Мінськ, Республіка Білорусь, 28 травня 2015 р.); Щорічний міжнародний науково-практичний конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 20 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 12 листопада 2015 р.); Міжнародній заочній науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасної юридичної науки: теорія, практика, методика (м. Могиліов, Республіка Білорусь, 20 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти» (м. Полтава, 8 грудня 2016 р.); XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 21 квітня 2017 р.); Щорічний міжнародний науково-практичній конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 19 травня 2017 р.); Щорічний міжнародний науково-практичній конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 18 травня 2018 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 9 листопада 2018 р.); Щорічний міжнародний науково-практичній конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 6 травня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 10 листопада 2019 р.); Щорічний міжнародний науково-практичній конференції «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р.); Міжнародній онлайн-конференції «Взаємні здобутки Європейської Комісії “За демократію через право” і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві» (м. Київ, 25 червня 2020 р.); Всеукраїнській

науково-практичній конференції «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 20 листопада 2020 р.); IV Щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції «Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості» (м. Київ, 10 грудня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Викладені у дисертації висновки й положення, що становлять її новизну, ґрунтуються на власних дослідженнях і розроблені автором особисто. Для аргументації окремих положень роботи використовувалися праці зарубіжних і вітчизняних дослідників, на які обов'язково зроблено посилання.

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в 55 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія; 2 розділи колективної монографії, що видана міжнародним видавництвом, яке входить до рейтингу книговидавців SENSE; 2 публікації у виданнях, що включені до наукометричної бази «Emerging Sources Citation Index by Web of Science»; 19 наукових статей, із яких 17 опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук і включені до категорії «Б»; 2 статті – у зарубіжних наукових виданнях; 19 тез доповідей на науково-практичних конференціях; 3 публікації у збірниках наукових праць; 9 навчально-методичних видань тощо.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять 12 підрозділів, додатків, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 475 сторінок, у тому числі основного тексту – 375 сторінок. Список використаних джерел налічує 808 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми, визначено мету та завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію, особистий внесок здобувача та публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Основи теорії рецепції в конституційному праві» складається із трьох підрозділів, в яких розкриваються доктринальні підходи до визначення поняття рецепції, здійснюється її відмежування від споріднених і суміжних правових категорій та надається авторська доктринальна дефініція рецепції в конституційному праві.

У підрозділі 1.1 «Доктринальні інтерпретації рецепції в конституційному праві та інших галузях суспільних наук» розкриваються основні підходи до розуміння етимології та семантики терміну «рецепція», який отримав досить широку практику застосування у науковому дискурсі й застосовується не тільки в правовій науці, а й у філології, культурології, психології, літературі, мовознавстві, музиці, історії тощо і переважно має чотири основні семантичні характеристики його розуміння: запозичення, відродження, сприйняття, засвоєння (приспосовування, адаптація, модифікація, інтерпретація та ін.).

В юриспруденції також не спостерігається єдності доктринальних підходів до розуміння терміну «рецепція права», хоча він і має досить давню історію застосування. Сучасні представники науки теорії держави і права та порівняльного правознавства відійшли від трактування рецепції виключно в розумінні сприйняття чи відродження системи саме римського права, але є дослідження, в яких все одно відбувається її інтерпретація в історичному контексті.

Відаючи належне та поважаючи думку прибічників традиційного розуміння рецепції права, підкреслюється необхідність семантичного переосмислення категорії «рецепція» в умовах адаптації її до сучасних потреб правової дійсності та юридичної науки, у якій виникає потреба розвитку та вдосконалення класичних, традиційних доктрин, розширення змістового навантаження вже наявних правових категорій.

Підрозділ 1.2 «Відмежування рецепції від суміжних і споріднених правових категорій» присвячений дослідженню особливостей семантичного зв'язку конституційно-правової рецепції із суміжними та спорідненими правовими категоріями, їх розмежуванню.

Терміни «рецепція» та «запозичення» в конституційному праві є спорідненими правовими категоріями, які можна розглядати у взаємозв'язку як ціле й частина. Тобто «рецепція» є більш широким поняттям, а запозичення можна вважати однією із форм рецепції в конституційному праві, якій притаманні ознаки добровільності, односторонності, усвідомленості та ін.

Рецепція та акультурація мають тісний семантичний зв'язок, багато спільних і відмінних рис, але якщо рецепцію в конституційному праві можна розглядати як процес засвоєння, впровадження та сприйняття конституційно-правового матеріалу, то акультурацію слід розглядати як один із видів рецепції та найбільш ефективний, успішний, вдалий наслідок її застосування, а також стан правової системи, коли зарубіжний правовий матеріал повністю засвоєний, а правові норми, ідеї, концепції та ін. ефективно функціонують.

Наступність і рецепцію пропонується визнавати самостійними правовими явищами, адже за наступності відбувається відродження, збереження чи наслідування власних національних конституційних традицій (конституційний континуїтет), і зазвичай вона не викликає правових

деформацій, а у випадку рецепції відбувається сприйняття, впровадження та засвоєння інновацій і перспективних ідей, які ефективно функціонують в зарубіжних країнах або є здобутками світової скарбниці конституційних ідей, в тому числі й у крестемпоральній динаміці.

Акцентується увага на тому, що зарубіжні та вітчизняні дослідники протягом останніх десятиліть неодноразово здійснювали спроби дослідити й описати процеси міждержавної правової взаємодії, що супроводжуються відповідними правовими переміщеннями, обмінами та запозиченнями – розробити оригінальні концепції, застосовуючи різноманітні метафори для позначення цього правового явища, такі як права трансплантація, конституційна медицина, правова мутація, правові контамінації, конституційна міграція, транспозиція в праві, правова дифузія, правова інфільтрація, а також «щеплення», «імплантація», «повторне наповнення», «взаємне запилення», «подразнення», «перехресне запилення», «подразнення», «циркуляція» та ін., які здебільшого є лише відображенням різноманітних семантичних відтінків рецепції як загальноправового феномену.

Підрозділ 1.3 «Поняття та ознаки рецепції в конституційному праві» присвячений досліджено основних підходів до розуміння рецепції в конституційному праві, хоча означеній проблематиці приділяється незначна увага з боку вчених-конституціоналістів.

Зазначено, що основними передумовами та причинами важливості й необхідності здійснення рецепції в конституційному праві України є такі: конвергенція правових систем сучасності та становлення концепції глобального конституціоналізму вимагають універсалізації конституційних цінностей; розвиток суспільних відносин, науково-технічного прогресу, біо-медичних технологій створює прогалини у конституційно-правовому регулюванні, адже з'являються явища реальної дійсності, щодо яких конституційно-правова норма залишається індивідуальною (наприклад, цифрові права, право на гендерну ідентичність, клонування, сурогатне материнство та ін.); європейська правова інтеграція як зовнішньополітичний вектор розвитку української державності обумовлює необхідність сприйняття національною системою законодавства України (в т.ч. конституційного) права ЄС; глобальні загрози людству (зміна клімату, пандемії, ядерна зброя та ін.) потребують зміни вектору конституційного розвитку та консолідації міжнародної спільноти в напрямку протидії їм.

Пропонується серед основних специфічних ознак, що характеризують рецепцію в конституційному праві, визначити наступні: це конституційно-правовий феномен і тривалий перманентний процес міждержавної політико-правової взаємодії, який може мати односторонній, двосторонній, багатосторонній характер; виявляється у сприйнятті, впровадженні та засвоєнні різнопланового конституційно-правового матеріалу як

доктринального (ідеї, принципи, доктрини, концепції та ін.), так і нормативного (конституційно-правові норми, інститути та ін.), а також міжнародних правових норм; переважно має усвідомлений, політико-правовий, публічно-владний характер; може мати добровільний, вимушений або примусовий характер; є не просто прямим трансфером конституційних формулювань (хоча і такий варіант не виключається), а передбачає необхідність обов'язкового засвоєння конституційною системою держави-реципієнта; є найбільш дієвим способом конституційно-правової модернізації та розвитку системи конституційного права, а в Україні – способом євроінтеграції; має крестемпоральний характер; може мати як конструктивні наслідки, що сприяють розвитку системи конституційного права, так і деструктивні, що призводять до конституційно-правових деформацій; конституційно-правовий матеріал переважно реципується із країн з більш розвиненою системою конституційного права, де інноваційні конституційні інститути, норми, концепції, доктрини апробовані часом і довели свою ефективність, або рецинуються міжнародно-правові норми, в яких закріплені універсальні конституційні стандарти та цінності.

Авторкою запропоновано визначення поняття «рецепція в конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» – це конституційно-правовий феномен і процес міждержавної політико-правової взаємодії, який має крестемпоральний характер та полягає у можливості чи необхідності сприйняття, впровадження і засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку.

Розділ 2 «Концептуальні проблеми механізму, класифікації та застосування рецепції у конституційному праві» складається із трьох підрозділів, в яких розкриваються особливості механізму рецепції в конституційному праві, здійснюється класифікація за різними критеріями, а також досліджуються форми і методи як невід'ємні елементи структури механізму.

Підрозділ 2.1 «Поняття та структура механізму рецепції в конституційному праві» присвячений комплексному аналізу поняття, структури механізму рецепції в конституційному праві та здійсненню загальної характеристики окремих її елементів. Акцентується увага на тому, що для ефективного функціонування будь-якого правового явища необхідною умовою є створення дієвого правового механізму реалізації. Пропонується «механізм рецепції у конституційному праві» розглядати як цілісну єдність статичних елементів (об'єктів, суб'єктів) і динамічних процесів конституційно-правової модернізації (інституційно-правового, організаційно-правового та ін.), пов'язаних зі сприйняттям зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми,

сукупність яких дає можливість простежити динамічну стійкість процесу розвитку системи конституційного права та ефективність її функціонування. До основних ознак, що характеризують механізм рецепції, можна віднести: цілісність, організаційну єдність, системність, динамізм, циклічність, структурованість, функціональність механізму конституційно-правової рецепції.

Враховуючи галузеву специфіку конституційного права пропонується структуру механізму рецепції розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конституційну модель, яка складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих базових елементів та блоків, які з одного боку характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншого – диференціацією, певною відокремленістю та автономністю.

Зокрема пропонується в структурі механізму рецепції виділити ряд базових елементів: об'єкти, суб'єкти, форми та методи. При цьому об'єкти та суб'єкти характеризують статичну сторону, а форми й методи – динамічну (процес функціонування).

Концептуалізація уявлень про механізм рецепції в конституційному праві передбачає детальний аналіз окремих блоків, які є динамічною складовою механізму рецепції в конституційному праві, відображають його процесуальні особливості та є порівняно відокремленими механізмами, але у своїй сукупності утворюють цілісний конституційно-правовий механізм рецепції та сприяють підвищенню ефективності його функціонування. Пропонується виділяти наступні блоки: доктринально-правовий (теоретико-правовий); нормативно-правовий; культурно-правовий (ідеологічний); інституційно-правовий; організаційно-правовий; економіко-правовий та ін.

Зазначається, що ефективність механізму рецепції в конституційному праві визначається етапами сприйняття, впровадження та засвоєння конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми, поступове проходження яких дозволяє говорити про завершеність процесу рецепції.

У Підрозділі 2.2 «Критерії класифікації та види рецепції в конституційному праві» здійснено системну класифікацію рецепції в конституційному праві за кількома критеріями. Обґрунтовано, що в систему загальнотеоретичної класифікації рецепції права необхідно включити критерій поділу – «за галузеву спрямованість рецепції права», відповідно до якого здійснюються її види: рецепція в конституційному праві, рецепція в адміністративному праві, рецепція в кримінальному праві, рецепція в цивільному праві, рецепція в трудовому праві тощо.

Запропоновано здійснювати класифікацію рецепції в конституційному праві та її диференціацію за такими паралельно існуючими критеріями: за

кількістю суб'єктів процесу конституційно-правової рецепції (одностороння (сингулярна), двостороння (бінарна) та багатостороння (кумулятивна)); за ступенем вольового впливу суб'єктів рецепції в конституційному праві (добровільна, вимушена та примусова); за методами сприйняття та впровадження (імперативна, консультативна, рекомендаційна); за ступенем сприйняття та засвоєння (акультурація, асиміляція, декультурація); за правовими наслідками (ефективна та фіктивна); за ступенем активності суб'єктів (активна, пасивна, інтерактивна); за ступенем інтенсивності конституційно-правової модернізації (традиційна (еволюційна), революційна (кризова), інноваційна); за ступенем організованості процесу конституційно-правової рецепції (організована, хаотична (фрагментарна)); за формою сприйняття (запозичення, експансія, консенсус); за територією (транснаціональна, регіональна, локальна (партикулярна)); за об'єктами конституційно-правової рецепції (доктринальна, нормативна).

Зазначено, що наведена класифікація рецепції в конституційному праві сприятиме більш повному розкриттю та з'ясуванню змісту досліджуваної правової категорії, враховуючи специфіку галузі конституційного права. Хоча запропонована класифікація є певним чином умовною, оскільки в її основу покладено кілька паралельно існуючих класифікацій за різними критеріями, що дозволяє з одного боку говорити про її комплексний, а з іншого – незавершений характер, оскільки наведені критерії не є вичерпними і в процесі розвитку теорії конституційного права можливою є подальша їх диференціація за іншими критеріями.

Підрозділ 2.3 «Форми і методи рецепції в конституційному праві» присвячений дослідженню таких базових елементів структури механізму рецепції в конституційному праві, як форми та методи.

Обґрунтовано авторську позицію щодо розуміння форми рецепції в конституційному праві як діалектичної єдності зовнішнього прояву міждержавної правової взаємодії та внутрішньої системно-структурної організації політико-правового процесу модернізації й розвитку конституційного права, із застосуванням зарубіжного чи міжнародного правового матеріалу.

Запропоновано форму рецепції поділяти на *зовнішню* (конституційні запозичення, конституційна експансія, конституційний консенсус) та *внутрішню* (правоутворення, правореалізація, правозастосування). В основу зовнішнього поділу форми рецепції покладено зовнішній порядок міждержавної політико-правової взаємодії та особливості суб'єктно-об'єктного складу. Основним критерієм поділу внутрішньої форми є внутрішньонаціональний політико-правовий процес та особливості сприйняття, впровадження і засвоєння конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми системою конституційного права держави-

реципієнта, а також особливості національного механізму конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Метод рецепції в конституційному праві визначається як система нормативно-визначених та організаційно-забезпечених способів, засобів і прийомів, що застосовуються в процесі сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку.

Враховуючи галузеву особливість конституційного права та специфіку якісно оновленої доктринальної інтерпретації рецепції як конституційно-правового феномену та процесу, пропонується усі методи поділяти на загальні методи конституційно-правового регулювання та спеціальні методи конституційно-правової рецепції.

Пропонується до загальних методів конституційно-правового регулювання, які впливають на процес рецепції, відносити *основні методи*: субординаційний (імперативний) та координаційний (диспозитивний) з домінуванням імперативного, а також *додаткові*, серед яких методи: загальної регламентації, конституційного нормозакріплення, конституційного установлення, декларацій, рекомендацій, конституційного зобов'язання, конституційного дозволу, конституційної заборони, державно-владного впливу, конкретного конституційного регулювання.

Окрема увага акцентується на спеціальних методах рецепції в конституційному праві, до яких пропонується відносити: метод аксіоматичної конституційно-правової інсталяції, метод дискреційної конституційно-правової трансформації; метод аксіологічної конституційної універсалізації; метод конституційної інтерпретації.

Зазначається, що проаналізовані методи конституційно-правової рецепції синхронізуються зі способами, засобами та прийомами, що до неї входять, такими як імплементація, адаптація, гармонізація, трансфер, уніфікація, стандартизація, апроксимація, дотримання, виконання, використання, відсилка тощо. Їх вибір обумовлюється залежно від об'єкта конституційно-правової рецепції (доктринального чи нормативного), суб'єктів, що беруть участь у цьому процесі, та механізму їх правової взаємодії тощо.

Розділ 3 «Праксеологічні проблеми рецепції окремих інститутів конституційного права» складається із трьох підрозділів, в яких розкриваються практичні аспекти застосування рецепції в процесі конституційно-правової модернізації та євроінтеграції в Україні, які обумовлюють необхідність якісно оновленого розуміння існуючих підходів до змісту конституційних прав людини та розширення їх переліку, а також необхідність зміни інституційного дизайну конституційного механізму публічної влади.

Підрозділ 3.1 «Рецепція в конституційному праві в процесі євроінтеграції та конституційно-правової модернізації» присвячений дослідженню можливості та необхідності застосування рецепції в процесі євроінтеграції та конституційно-правової модернізації. Обґрунтовується позиція, що рецепція є основним способом (методом) конституційно-правової модернізації та євроінтеграції.

Акцентується увага на тому, що рецепція в процесі модернізації та розвитку системи конституційного права в Україні на сьогоднішній день обумовлюється: по-перше, необхідністю універсалізації загальнолюдських цінностей перед глобальними загрозами людства; по-друге, процесом євроінтеграції та необхідністю гармонізації, адаптації законодавства України (у т.ч. і конституційного) до права ЄС; по-третє, науково-технічним прогресом та появою інновацій, рецепція яких сприятиме оновленню конституційних правовідносин.

Запропоновано конституційно-правову модернізацію визначати як системний процес якісного оновлення конституційного законодавства (у т.ч. і конституції), спричинений розвитком суспільних відносин та науково-технічним прогресом. Тобто модернізація завжди орієнтована на конституційні інновації – на те, чого не існувало в конкретній державі і що можна винайти самостійно або запозичити в зарубіжних країнах для розвитку власної системи конституційного права. Причому, це можуть бути як конкретні інститути або норми, так і певні технології, засоби юридичної техніки, методи управління та ін. – наприклад, інститути електронного урядування, омбудсману, конституційної юстиції; технології е-голосування, е-виборів, краудсорсингу, аутсорсингу та ін.

Доведено, що з моменту здобуття Україною незалежності відбувається процес становлення вітчизняної конституційної моделі організації державного будівництва, котрий характеризується зміною інституційного дизайну конституційного механізму публічної влади. При цьому активно використовується зарубіжний, зокрема європейський досвід.

Підкреслено, що рецепція в умовах євроінтеграції відбувається переважно у формі конституційно-правового консенсусу, що характеризується як інтерактивний, добровільний, багатосторонній процес міждержавної політико-правової взаємодії, основною метою якого є сприяння, впровадження та засвоєння міжнародно-правових систем конституційного права державою-реципієнтом. Тобто особливості процесу конституційно-правової рецепції в умовах євроінтеграції є активний вплив міждержавних організацій (ООН, Рада Європи, ЄС та ін.), а також активна консультативна і рекомендаційна діяльність й інших транснаціональних суб'єктів, таких як ОБСЄ, ПАРЕ, Венеціанська комісія, Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи, Міжнародна спілка місцевих влад, Фундація українсько-

польської співпраці (ПАУСІ), USAID, Асоціація європейських прикордонних регіонів (АСПР) тощо. Окрім консультацій і рекомендацій вони здійснюють тренінгові навчання, надають фінансову допомогу, сприяють обміну досвідом конституційного будівництва в різних сферах та ін.

У підрозділі 3.2 «Особливості застосування конституційно-правової рецепції в процесі удосконалення у сфері прав людини» досліджуються особливості рецепції окремих видів конституційних прав людини і громадянина, аналізуються аксіологічні інтерпретації та переосмислення традиційних прав людини.

Підкреслюється необхідність рецепції відповідних конституційних стандартів у сфері забезпечення та реалізації прав людини в умовах цифрової трансформації, без яких неможливим є подальший розвиток конституціоналізму. Одним із них є необхідність нормативного визначення та врегулювання права на доступ до Інтернету. Також зосереджується увага на тому, що в процесі цифрової трансформації існує необхідність розширення каталогу конституційних прав людини такими, як право на переносимість даних (*right to data portability*) і право на забуття (*right to be forgotten*), право вільного доступу до інтернету, право на цифрову смерть, право на переміщення, право на доступ до цифрових медіа, право на отримання електронних послуг та ін. У процесі підвищення ефективності реалізації цифрових прав необхідно застосовувати рецепцію правового матеріалу з країн, де конституційно-правова модернізація вже відбулась з урахуванням цифрової трансформації та має позитивний досвід нормативного регулювання, в тому числі й на найвищому конституційному рівні.

Обґрунтовується необхідність конституційно-правової рецепції антидискримінаційних стандартів (запобігання дискримінації за ознаками статі, віку, стану здоров'я, етнічного походження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, мови, соціального походження, політичних переконань та ін.) та механізмів подолання дискримінації в усіх її формах і проявах (утиск (моббінг), підбурювання, пособництво, відмова у розумному пристосуванні, віктимізація, сегрегація).

Акцентується увага на необхідності рецепції оптимальної моделі альтернативних (позасудових) інститутів позасудового захисту прав людини, зокрема таких як інститути омбудсмена та медіації, які могли б ефективно функціонувати та сприяти реальному захисту прав людини. Підкреслюється необхідність розширення переліку спеціалізованих омбудсманів, таких як «муніципальний омбудсман», «омбудсман з питань міграції», «медичний омбудсман» «уповноважений з питань охорони здоров'я» та ін.

Підрозділ 3.3 «Особливості застосування конституційно-правової рецепції в контексті організації та здійснення публічної влади» присвячений

дослідженню проблем і перспектив оновлення інституційного дизайну конституційного механізму публічної влади в умовах євроінтеграції та глобалізації.

Наголошується на необхідності оновлення конституційно-правових інститутів та рецепції європейських конституційно-правових стандартів у сферах: місцевого самоврядування, судової влади, конституційної юстиції, адвокатури. Особливу увагу приділяється необхідності модернізації Конституції України шляхом внесення змін у контексті децентралізації й оновлення територіального устрою.

Обґрунтовується необхідність розвитку публічно-владних відносин і форм безпосередньої демократії в контексті цифрової трансформації, аналізуються проблеми впровадження електронного урядування в практику конституційного будівництва тощо.

Розглядається необхідність запозичення зарубіжного досвіду в процесі підвищення ефективності розвитку форм безпосередньої демократії: виборів, референдумів, звернень та ін., а також інсталяція нетипових, інноваційних форм демократії (баркепм (блоккемп), партиципаторне бюджетування, краудсорсинг та ін.).

Розділ 4 «Вплив рецепції на розвиток конституційного права» складається із трьох підрозділів, в яких досліджуються особливості рецепції в умовах глобалізації та реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму, аналізуються тенденції розвитку конституційного права, потенційні загрози та негативні наслідки для розвитку конституційного права

Підрозділ 4.1 «Рецепція в умовах глобалізації та реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму» присвячений дослідженню рецепції в процесі транснаціоналізації (інтернаціоналізації) конституційного права та необхідності універсалізації конституційних цінностей і міждержавної політико-правової взаємодії.

Підкреслюється необхідність модернізації конституційного виміру функціонування сучасної демократичної держави в контексті вирішення глобальних проблем людства через встановлення транснаціонального (а в перспективі – глобального) конституційного правопорядку, що потребує ґрунтового аналізу та виваженого підходу з огляду на проблеми нормативної легітимності, які можуть виникнути на тлі створення організованої системи кросконституційних кластерів.

Констатується, що в контексті міждержавного співробітництва правова категорія «транснаціональне право» виникає в результаті розмежування міжнародного публічного права (як універсального, такі і регіонального) на міжнародне та наднаціональне, для їх спільного позначення. При цьому змістове навантаження терміну «транснаціональний конституціоналізм»

охоплює такі поняття, як міждержавне співробітництво та мирне співіснування. Юрисдикція ж правових норм за цієї моделі конституціоналізму, звісно, виходить за межі юрисдикції національної держави, але має на меті добровільну рецепцію конституційно-правових норм у процесі виконання взятих міжнародних зобов'язань, а не знищення внутрішньонаціонального конституційного правопорядку.

При цьому варто зазначити, що в текстах конституцій, прийнятих (чи оновлених) у XXI ст., спостерігається рецепція доктрини оновленого конституціоналізму, обумовленого науково-технічним прогресом, інноваційними технологіями або глобальними загрозами людству.

Пропонується на глобальному рівні ухвалення «Глобальної хартії конституційних цінностей», дія якої поширюватиметься на більшість демократичних держав і закріплюватиме пріоритети національного конституційного регулювання. Вона сприятиме універсалізації базових стандартів якісно оновленого розуміння системи загально визнаних прав людини та суттєвому розширенню каталогу прав людини, з урахуванням сучасних тенденцій розвитку науки і техніки.

У підрозділі 4.2 «Інноваційний потенціал конституційно-правової рецепції та тенденції розвитку конституційного права» здійснюється комплексний аналіз потенційної можливості рецепції конституційно-правових інновацій, які потребують зміни парадигми конституціоналізму в контексті сучасних тенденцій розвитку конституційного права.

Пропонується інноваційний потенціал конституційно-правової рецепції визначати як інституційно-системний механізм сприйняття, впровадження та засвоєння новітніх конституційно-правових правових ідей, принципів, норм із поступовим їх впровадженням, що базується на використанні нових науково-технічних винаходів у процесі підвищення ефективності функціонування окремих конституційно-правових інститутів. Акцентується увага на тому, що саме конституційно-правові інновації зрештою призводять до якісного оновлення усєї правової системи.

Констатовано, що конституційно-правові інновації обумовлені розвитком науки і техніки, зокрема генної інженерії та геномної медицини, нанотехнологій, біомедичних технологій (кіборгізації, біопринтингу), штучного інтелекту (у т.ч. робототехніки,) та ін. Під впливом цих факторів з'являється оновлена система конституційних прав людини на сурогатне материнство, штучне запліднення, гендерну ідентичність (зміну статі), клонування, трансплантацію органів, інсоляцію та ін.

Особлива увага приділяється аналізу тенденцій розвитку конституційного права, серед яких: універсалізація, транснаціоналізація, диверсифікація, трансгуманізація, біологізація, інвайронменталізація (екологізація), цифровізація конституційного права тощо.

Підрозділ 4.3 «Негативні наслідки рецепції для розвитку конституційного права» присвячений дослідженню потенційних загроз і деструктивних наслідків, що виникають в процесі конституційно-правової рецепції

Обґрунтовується, що паралельно з рецепцією конструктивних конституційних інновацій до правової системи можуть проникнути і деструктивні новації, пов'язані зі зловживанням правом, які стають дестабілізуючим фактором конституційно-правової модернізації, можуть сприяти порушенню прав людини і навіть уявляти загрозу суверенітету та національній безпеці держави в інформаційній, екологічній, економічній, біологічній та інших сферах життєдіяльності.

Констатовано, що деструктивними наслідками конституційно-правової рецепції можуть бути: дисгармонізація, конституційно-правова мутація, декілька ситуацій, анігіляція, конституційна комплікація та інші.

Пропонується для запобігання виникненню зазначених деформацій та ризиків у процесі рецепції конституційно-правових інновацій дотримуватися таких умов: 1) рецепцію будь-яких конституційно-правових інновацій необхідно здійснювати, формуючи завчасно правосвідомість громадян до цього процесу, адже запозичення, здійснені непідготовленим суспільством, можуть призвести до відторгнення, деформації чи викривлених уявлень про запроваджені інститути; 2) у процесі рецепції будь-якого конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми необхідно чітко закріплювати моделі фактичних обставин, пов'язаних з інноваціями; 3) одночасно з нормативним закріпленням конституційно-правових інновацій необхідно передбачати і механізм відповідальності; 4) приймаючи рішення про рецепцію конституційно-правових інновацій слід зважати на матеріально-технічні та фінансово-економічні можливості держави для ефективного їх сприйняття та засвоєння, а також на якість інноваційного мислення суб'єктів конституційного правовикористання.

ВИСНОВКИ

Запропоновано визначення поняття «рецепція в конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» – це конституційно-правовий феномен і процес міждержавної політико-правової взаємодії, який має крестемпоральний характер і полягає в можливості чи необхідності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку.

Обґрунтовано виділення специфічних ознак, що характеризують рецепцію в конституційному праві, враховуючи його роль і значення як

фундаментальної та пріоритетної галузі права: це конституційно-правовий феномен і тривалий перманентний процес міждержавної політико-правової взаємодії; може мати односторонній, двосторонній, багатосторонній характер; проявляється у сприйнятті, впровадженні та засвоєнні різнопланового конституційно-правового матеріалу як доктринального (ідеї, принципи, доктрини, концепції та ін.), так і нормативного (конституційно-правові норми, інститути та ін.), а також міжнародних правових норм; переважно має усвідомлений, політико-правовий, публічно-владний характер; може мати добровільний, вимушений або примусовий характер; є не просто прямим трансфером конституційних формулювань (хоча і такий варіант не виключається), а передбачає необхідність обов'язкового засвоєння конституційною системою держави-реципієнта; є найбільш дієвим способом конституційно-правової модернізації та розвитку системи конституційного права, а в Україні є способом євроінтеграції; має крестемпоральний характер; може мати як конструктивні наслідки, що сприяють розвитку системи конституційного права, так і деструктивні, що призводять до конституційно-правових деформацій; конституційно-правовий матеріал переважно реципується із країн з більш розвиненою системою конституційного права, де інноваційні конституційні інститути, норми, концепції, доктрини апробовані часом і довели свою ефективність, або рецинуються міжнародно-правові норми, в яких закріплено універсальні конституційні стандарти та цінності.

Констатовано, що зарубіжні та вітчизняні дослідники протягом останніх десятиліть неодноразово здійснювали спроби дослідити та описати процеси міждержавної правової взаємодії, що супроводжуються відповідними правовими переміщеннями, обмінами і запозиченнями, та розробити оригінальні концепції, застосовуючи різноманітні метафори для позначення цього правового явища, такі як правова трансплантація, конституційна медицина, правова мутація, правові контамінації, конституційна міграція, транспозиція в праві, правова дифузія, правова інфільтрація, а також «щеплення», «імплантація», «повторне наповнення», «взаємне запилення», «подразнення», «перехресне запилення», «подразнення», «циркуляція» та ін., які здебільшого є лише відображенням різноманітних семантичних відтінків рецепції як загальноправового феномену.

Встановлено, що поширена в зарубіжній правовій доктрині теорія правових трансплантацій по суті є оновленою доктриною рецепції права, але й вона не має однозначного розуміння та чіткого визначення. Тому можна стверджувати, що еволюція теорії трансплантації пройшла певний шлях і наразі має кілька інтерпретацій – від суто механістичної до органічної, а іноді отримує розширене тлумачення та фактично ототожнюється із запропонованим розумінням рецепції права.

Визначено, що механізм рецепції в конституційному праві доцільно розглядати як цілісну єдність статичних елементів (об'єктів, суб'єктів) і динамічних процесів конституційно-правової модернізації (інституційно-правового, організаційно-правового, функціонально-телеологічного та ін.), пов'язаних із сприйняттям зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми, сукупність яких дає можливість простежити динамічну стійкість процесу розвитку системи конституційного права та ефективність її функціонування. Зокрема, до основних ознак, що характеризують механізм рецепції в конституційному праві, можна віднести: 1) цілісність; 2) організаційну єдність; 3) системність; 4) динамізм; 5) циклічність; 6) структурованість; 7) функціональність.

Враховуючи специфіку конституційного права як фундаментальної та пріоритетної галузі національного права, структуру механізму рецепції варто розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конституційну модель, яка складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємодіючих базових елементів та блоків, які, з одного боку, характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншого – диференціацією, певною відокремленістю та автономністю. У структурі механізму рецепції слід виділяти ряд базових елементів: об'єкти, суб'єкти, форми та методи. При цьому об'єкти та суб'єкти характеризують статичну сторону, а форми та методи – динамічну (процес функціонування).

Доведено, що об'єкти рецепції в конституційному праві – це зарубіжний конституційно-правовий матеріал або міжнародно-правова норма, щодо якого існує потенційна можливість або необхідність сприйняття, впровадження та засвоєння системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку. Пропонується здійснювати диференціацію об'єктів рецепції в конституційному праві, поділяючи їх на дві групи: доктринальні та нормативні.

Визначено, що суб'єкти рецепції в конституційному праві – це потенційні учасники механізму рецепції, котрі можуть виступати як суб'єкт-донор або суб'єкт-реципієнт конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) чи транснаціонального суб'єкта рецепції. До суб'єктного складу механізму рецепції в конституційному праві входять: *суб'єкти-донори* конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) – держави-донори та міжурядові організації; *суб'єкти-реципієнти* конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) – держави-реципієнти, субдержавні (субнаціональні) суб'єкти рецепції, які поділяються за обсягом конституційної правосуб'єктності (офіційні, неофіційні), та за ступенем впливу на механізм рецепції (активні,

пасивні); *транснаціональні суб'єкти* рецепції в конституційному праві – міжнародні неурядові організації, міжнародні дослідницькі установи, мережеві громадські ініціативи.

Пропонується форму рецепції в конституційному праві визначати як діалектичну єдність зовнішнього прояву міждержавної правової взаємодії та внутрішньої системно-структурної організації політико-правового процесу модернізації й розвитку конституційного права, із застосуванням зарубіжного чи міжнародного правового матеріалу.

Обґрунтовується необхідність поділу форми рецепції: на зовнішню (конституційні запозичення, конституційна експансія, конституційний консенсус) та внутрішню (правоутворення, правореалізація, правозастосування). В основу зовнішнього поділу форми рецепції покладено зовнішній порядок міждержавної політико-правової взаємодії та особливості суб'єктно-об'єктного складу. Основним критерієм поділу внутрішньої форми є внутрішньонаціональний політико-правовий процес та особливості сприйняття, впровадження і засвоєння конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми системою конституційного права держави-реципієнта та особливості національного механізму конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Запропоновано під методом рецепції в конституційному праві розуміти систему нормативно-визначених та організаційно-забезпечених способів, засобів і прийомів, що застосовуються в процесі сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку.

Доведено доцільність поділу методів конституційно-правової рецепції: на загальні методи конституційно-правового регулювання та спеціальні методи конституційно-правової рецепції. Пропонується до загальних методів відносити основні: субординаційний (імперативний) та координаційний (диспозитивний) з домінуванням імперативного, а також додаткові: загальної регламентації, конституційного нормозакріплення, конституційного установа, декларацій, рекомендацій, конституційного зобов'язання, конституційного дозволу, конституційної заборони, державно-владного впливу, конкретного конституційного регулювання.

Аргументується можливість виділення серед спеціальних таких методів конституційно-правової рецепції: аксіоматичної конституційно-правової інсталяції; дискреційної конституційно-правової трансформації; аксіологічної конституційної універсалізації; конституційної інтерпретації.

Запропоновано здійснювати класифікацію рецепції в конституційному праві та її диференціацію за такими паралельно існуючими критеріями:

за кількістю суб'єктів процесу конституційно-правової рецепції (одностороння (сингулярна), двостороння (бінарна) та багатостороння (кумулятивна)); за ступенем вольового впливу суб'єктів рецепції в конституційному праві (добровільна, вимушена та примусова); за методами сприйняття та впровадження (імперативна, консультативна, рекомендаційна); за ступенем сприйняття та засвоєння (акультурація, асиміляція, декультурація); за правовими наслідками (ефективна та фіктивна); за ступенем активності суб'єктів (активна, пасивна, інтерактивна); за ступенем інтенсивності конституційно-правової модернізації (традиційна (еволюційна), революційна (кризова), інноваційна); за ступенем організованості процесу конституційно-правової рецепції (організована, хаотична (фрагментарна)); за формою сприйняття (запозичення, експансія, консенсус); за територією (транснаціональна, регіональна, локальна (партикулярна)); за об'єктами конституційно-правової рецепції (доктринальна, нормативна).

Зазначено, що рецепція в процесі модернізації та розвитку системи конституційного права в Україні на сьогоднішній день обумовлюється: по-перше, необхідністю універсалізації загальнолюдських цінностей перед глобальними загрозами людства; по-друге, процесом євроінтеграції та необхідністю гармонізації, адаптації законодавства України (у т.ч. і конституційного) до права ЄС; по-третє, науково-технічним прогресом і появою інновацій, рецепція яких сприятиме оновленню конституційних правовідносин.

Запропоновано конституційно-правову модернізацію визначати як системний процес якісного оновлення конституційного законодавства (у т.ч. і конституції), спричинений розвитком суспільних відносин та науково-технічним прогресом. Тобто модернізація завжди орієнтована на конституційні інновації – на те, чого не існувало в конкретній державі й що можна винайти самостійно або запозичити в зарубіжних країнах для розвитку власної системи конституційного права, причому це можуть бути як конкретні інститути або норми, так і певні технології, засоби юридичної техніки, методи управління та ін. – наприклад, інститут електронного урядування, омбудсману, конституційної юстиції; технології е-голосування, е-виборів, краудсорсингу, аутсорсингу та ін.

Підкреслюється необхідність рецепції відповідних конституційних стандартів у сфері забезпечення та реалізації прав людини в умовах цифрової трансформації, без яких неможливим є подальший розвиток конституціоналізму. Зокрема, в процесі цифрової трансформації існує необхідність розширення каталогу конституційних прав людини такими, як право на переносимість даних (*right to data portability*) і право на забуття (*right to be forgotten*), право вільного доступу до інтернету, право на цифрову

смерть, право на переміщення, право на доступ до цифрових медіа, право на отримання електронних послуг та ін.

Обґрунтовується необхідність конституційно-правової рецепції антидискримінаційних стандартів (запобігання дискримінації за ознаками статі, віку, стану здоров'я, етнічного походження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, мови, соціального походження, політичних переконань та ін.) та механізмів подолання дискримінації в усіх її формах і проявах (утиск (моббінг), підбурювання, пособництво, відмова у розумному пристосуванні, віктимізація, сегрегація).

Констатується необхідність рецепції оптимальної моделі альтернативних (позасудових) інститутів позасудового захисту прав людини, зокрема таких, як інститут омбудсмена та інститут медіації, які мали б змогу ефективно функціонувати та сприяти реальному захисту прав людини. Підкреслюється необхідність розширення переліку спеціалізованих омбудсманів, таких як «муніципальний омбудсман», «омбудсман з питань міграції», «медичний омбудсман» «уповноважений з питань охорони здоров'я» та ін.

Визнано необхідним оновлення конституційно-правових інститутів та рецепції європейських конституційно-правових стандартів у сферах: місцевого самоврядування, судової влади, конституційної юстиції, адвокатури. Окрема увага приділяється необхідності модернізації Конституції України шляхом внесення змін у контексті децентралізації та оновлення територіального устрою.

Встановлено необхідність рецепції зарубіжного досвіду в процесі підвищення ефективності розвитку форм безпосереднього народовладдя: виборів, референдумів, звернень та ін., а також інсталяція нетипових, інноваційних форм демократії (баркепм (блогкепм), партиципаторне бюджетування, краудсорсинг та ін.)

Доведено, що в контексті міждержавного співробітництва правова категорія «транснаціональне право» виникає в результаті розмежування міжнародного публічного права (як універсального, так і регіонального) на міжнародне та наднаціональне, для їх спільного позначення. При цьому змістовне навантаження терміну «транснаціональний конституціоналізм» охоплює такі поняття, як міждержавне співробітництво та мирне співіснування. Юрисдикція ж правових норм за цієї моделі конституціоналізму, звісно, виходить за межі юрисдикції національної держави, але має на меті добровільну рецепцію конституційно-правових норм у процесі виконання взятих міжнародних зобов'язань, а не знищення внутрішньонаціонального конституційного правопорядку.

Пропонується на глобальному рівні ухвалення «Глобальної хартії конституційних цінностей», дія якої поширюватиметься на більшість

демократичних держав та закріплюватиме пріоритети національного конституційного регулювання. Вона сприятиме універсалізації базових стандартів якісно оновленого розуміння системи загальноновизнаних прав людини та суттєвому розширенню каталогу прав людини з урахуванням сучасних тенденцій розвитку науки і техніки.

Аргументовано, що конституційно-правові інновації обумовлені розвитком науки і техніки, зокрема генної інженерії та геномної медицини, нанотехнологій, біомедичних технологій (кіборгізації, біопринтингу), штучного інтелекту (у т.ч. робототехніки) тощо. Під впливом цих факторів з'являється оновлена система конституційних прав людини: на сурогатне материнство, штучне запліднення, гендерну ідентичність (зміна статі), клонування, трансплантацію органів, інсоляцію та ін.

Визначено тенденції розвитку конституційного права, серед яких: універсалізація, транснаціоналізація, диверсифікація, трансгуманізація, біологізація, інвайронменталізація (екологізація), цифровізація конституційного права та ін.

Доведено, що деструктивними наслідками конституційно-правової рецепції можуть бути: дисгармонізація, конституційно-правова мутація, декультурація, анігіляція, конституційна комплікація та інші .

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографії (розділи у монографіях)

1. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві: досвід компаративного аналізу : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 364 с. (Рецензія: Стрельцова О. В. Рецензія на монографію Н. В. Верлос «Рецепція у конституційному праві: досвід компаративного аналізу». *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право.* 2020. Вип. 20. С. 157–158. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International», Польща).
2. Verlos N. V. Reception as a general legal and constitutional legal phenomenon. *Jurisprudence issues in the development of legal literacy and legal awareness of citizens : collective monograph* / D. M. Bielov, S. B. Buletsa, Yu. M. Bysaga, Yu. Yu. Bysaga. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. С. 216–242.
3. Verlos N. V. Reception of the institutes of the constitutional mechanism for the protection of human rights in Ukraine. *Priority tasks and strategies for the development of jurisprudence : collective monograph* / D. M. Bielov, M. Yu. Vikhliaev, M. V. Hromovchuk, O. Ya. Rohach. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2019. С. 123–144.

Статті в наукових фахових виданнях України

4. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві: сутнісна характеристика крізь призму аналізу і синтезу наукової думки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 8. С. 35–45.

5. Верлос Н. В. Рецепція європейських стандартів е-демократії в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки / *Запорізький національний університет. Запоріжжя*, 2016. № 3. С. 86–92.

6. Верлос Н. В. Конституційні засади рецепції міжнародних електоральних стандартів гендерного квотування у виборче законодавство в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*. 2016. № 2. С. 25–31.

7. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві України: онтологічний та доктринальний аспекти. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки / *Запорізький національний університет. Запоріжжя*, 2017. № 4. С. 26–32.

8. Верлос Н. В. Рецепція інституту медіації як альтернативного способу захисту конституційних прав людини і громадянина в Україні. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки. 2018. № 1. С. 29–39. (Index Copernicus).

9. Верлос Н. В. Медіація в процесі вирішення (врегулювання) конституційних конфліктів. *Вчені записки Таврійського національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Том 29 (68), № 3. С. 18–26.

10. Верлос Н. В. Омбудсман в механізмі захисту прав людини в Україні: пошук ефективної моделі в контексті запозичення зарубіжного досвіду. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки. 2018. № 2. С. 23–32 (Index Copernicus).

11. Верлос Н. В. Кросконституційний вплив європейських стандартів в процесі становлення конституціоналізму в Україні. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки. 2018. № 3. С. 7–14 (Index Copernicus).

12. Верлос Н. В. Інноваційний потенціал рецепції як конституційно-правового феномену. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки. 2019. № 3–4. С. 19–27.

13. Верлос Н. В. Розвиток конституційного права України в умовах цифрової трансформації: механізм рецепції міжнародних стандартів. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки. 2020. № 1. С. 21–25.

14. Верлос Н. В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 129–133.

15. Верлос Н. В. Рецепція у зарубіжній правовій доктрині: проблеми концептуалізації в контексті конституційного розвитку. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. праць. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 159–164.

16. Верлос Н. В. Доктринальні підходи до визначення поняття «рецепція» у конституційному праві. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Том 11, № 3. С. 23–32.

17. Верлос Н. В. Рецепція в конституційному праві: проблеми визначення доктринальної дефініції. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 88–92.

18. Верлос Н. В. Механізм рецепції в конституційному праві: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету*. 2020. № 4. С. 409–412.

19. Верлос Н. В. Проблеми розмежування рецепції права та правової акультурації: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал – електронне наукове фахове видання юридичного факультету Запорізького національного університету*. 2020. № 5. С. 235–238.

20. Верлос Н. В. Рецепція у муніципальному праві. *Право України*. 2020. № 10. С. 110–122.

Статті в періодичних наукових виданнях інших держав

21. Верлос Н. В. Телеологічні доміанти рецепції в умовах реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1, ч. 3. С. 34–42.

22. Verlos N. V. Reception of the e-democracy institute in Ukraine in the modern conditions of constitutional reformation. *East European Science Journal*. 2018. № 31. P. 48–51.

23. Kolomoets T., Verlos N., Pyrozhkova Y. A Gift for a Public servant – a manifestation of respect, reward or means of unlawful influence. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, № 1. P. 227–234. (Index Copernicus Publishing, Inc., ESCI by Web of Science, Directory of Open Access Journals (DOAJ)). (Особистий внесок здобувача – авторка самостійно здійснила аналіз останніх досліджень і публікацій за обраною тематикою та зробила ряд висновків і пропозицій).

24. Batanov, O., Verlos, N., Lotiuk, O., & Sinkevych, O. Ombudsman Institute: Basic Models and Problems of Reception in Constitutional Law. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, № 29. С. 273–281 (Index Web of Science). (Особистий внесок здобувача – авторка самостійно здійснила аналіз останніх досліджень і публікацій за обраною тематикою та зробила ряд висновків і пропозицій).

Тези доповідей та наукові повідомлення

25. Верлос Н. В. Проблеми застосування рецепції як засобу конституційного реформування в сучасних умовах євроінтеграції. *Юридична освіта та юридична наука в Україні: витоки, сучасність, перспективи* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 16–17 жовтня 2014 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 31–33.

26. Верлос Н. В. Рецепція європейського права в сучасному процесі конституційного реформування. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 17 листопада 2014 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 15–17.

27. Верлос Н. В. Соборність як провідний принцип національної єдності. *Соборність України: історичне минуле, сучасні виклики, прогнози на майбутнє* : матеріали Міжрегіон. відео-конф., 22 січня 2015 р. / М. Горідько, Т. Коломоєць, В. Мільчев та ін. Чернігів : ЦППК, 2015. С. 5–7.

28. Верлос Н. В. Контрадикторність підходів до розуміння «рецепції» як правового феномену. *Запорізькі правові читання* : тези доп. щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 25 травня 2015 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 64–67.

29. Верлос Н. В. Проблемы рецепции отдельных форм электронной демократии в условиях конституционно-правовой модернизации в Украине. *Информационные технологии и право (Правовая информатизация – 2015)* : матеріали V Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 28 мая 2015 г.) / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь; под общ. ред. Е. И. Коваленко; электрон. дан. Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2015. С. 79–83.

30. Верлос Н. В. Сутнісні особливості визначення рецепції як правового феномену. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 12 листопада 2015 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. С. 31–34.

31. Верлос Н. В. Гендерна рівність у виборчому процесі: проблеми рецепції на сучасному етапі державотворення. *Запорізькі правові читання* : тези доп. щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 20 травня 2016 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 49–52.

32. Верлос Н. В. Гендерные квоты в процессе формирования органов публичной власти в Украине: проблемы рецепции европейских стандартов. *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика* [Электронный ресурс] : матеріали Междунар. заочн. научно-практ. конф. (г. Могилев, 20 мая 2016 г.) / М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних

дел Республики Беларусь»; редкол.: В. Е. Бурый (отв. ред.) и др. Могилев : Могилев. институт МВД, 2016. С. 39–42.

33. Верлос Н. В. Рецепція європейських стандартів державного будівництва в сучасних умовах конституційно-правової модернізації в Україні / *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 8 грудня 2016 р.) : у 2 ч. Полтава : ПУЕТ, 2016. Ч. 1. С. 17–19.

34. Верлос Н. В. Європейські електоральні стандарти гендерної рівності: проблеми рецепції конституційним законодавством України. *Від громадського суспільства – до правової держави* : тези доп. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (21 квітня 2017 р., м. Харків). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 142–144.

35. Верлос Н. В. Актуальні проблеми рецепції інституту конституційної скарги в сучасних умовах державотворення в Україні. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 19 травня 2017 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. С. 20–22.

36. Верлос Н. В. Проблеми рецепції інституту омбудсмана як форми захисту конституційних прав людини. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., 18 травня м. Запоріжжя / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 16–19.

37. Верлос Н. В. Наступність як вид рецепції в конституційному праві України. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 9 листопада 2018 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. С. 9–11.

38. Верлос Н. В. Запозичення технології краудсорсингу для ефективної реалізації народовладдя в Україні. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 6 травня 2019 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. С. 19–21.

39. Верлос Н. В. Рецепція та інтеграція: проблеми розмежування правових категорій. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. С. 10–12.

40. Верлос Н. В. Рецепція доктрини транснаціонального конституціоналізму у вітчизняну практику державотворення. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 35–37.

41. Верлос Н. В. Цифрові права людини в сучасному світі крізь призму тлумачення органами конституційної юрисдикції. *Взаємні здобутки Європейської Комісії «За демократію через право» і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві* : зб. матеріалів і тез Міжнар. онлайн-конф. (м. Київ, 25 червня 2020 р.) Київ : ВАІТЕ, 2020. С. 52–56.

42. Верлос Н. В. Загальна характеристика специфічних ознак рецепції в конституційному праві. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 20 листопада 2020 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. С. 11–14.

43. Верлос Н. В. Рецепція інноваційних форм муніципальної демократії в Україні. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : зб. тез доп. IV щорічної Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 грудня 2020 р.) / за заг. ред. О. В. Слобожана та В. В. Кравченка. Київ : АПСВТ, 2020. С. 109–114.

*Наукові праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

44. Бровченко Н. В. Порівняльне конституційне право : навч.-метод. посібник для студентів історичного факультету спеціальності «Країнознавство». Запоріжжя : ЗНУ, 2012. 92 с.

45. Бровченко Н. В. Порівняльне конституційне право : практикум для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Країнознавство». Запоріжжя : ЗНУ, 2013. 98 с.

46. Бровченко Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посібник для студентів освітньо-кваліфікац. рівня «бакалавр» напряму підготовки «Правознавство». Запоріжжя : Запорізький нац. ун-тет, 2014. 120 с.

47. Бровченко Н. В. Конституційно-правові засади організації та здійснення публічної влади в Україні (в схемах і таблицях) : навч.-метод. посібник. Запоріжжя : ЗЦППКК, 2014. 124 с.

48. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві України в умовах євроінтеграції: доктринальний та праксеологічний аспекти. *Інтеграційне право в умовах глобалізаційних процесів: концептуальні та методологічні підходи* : зб. наук. праць (до 60-річчя зав. каф. конст., адмін. та міжнар. права Маріуп. держ. ун-ту, д.ю.н., проф., акад. Укр. акад. наук, Заслуж. діяча науки і техн. М.О. Баймуратова) / за ред. Ю. О. Волошина. Одеса : Фенікс, 2015. С. 538–554.

49. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : практикум для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напряму підготовки «Правознавство». Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 120 с.

50. Верлос Н. В. Конституційне право зарубіжних країн : курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньої програми «Правознавство». Запоріжжя : Запорізький нац. ун-тет, 2017. 145 с.

51. Коломоєць Т. О., Верлос Н. В. Новітній конституційний процес в Україні: питання децентралізації влади Відповіді учасників форуму. *Право України*. 2015. № 11. С. 47–49.

52. Верлос Н. В. Проблемы применения медиации в процессе разрешения конституционно-правовых конфликтов. *Правовая культура в современном обществе* : сб. науч. статей / Министерство внутренних дел Республики Беларусь, учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь»; отв. ред. И. А. Демидова. Могилев : Могилевский ин-тут МВД, 2018. С. 209–213.

53. Верлос Н. В. Заимствования в конституционном праве: от инноваций к деформациям. *Правовая культура в современном обществе* : сб. науч. статей по материалам III Междунар. научно-практ. конф. (Беларусь, г. Могилев, 14–15 мая 2020 г.) С. 46–50. URL: http://elib.institutemvd.by/handle/MVD_NAM/4476

54. Верлос Н. В. Медіація. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 5: Адміністративне право / ред. кол.: Ю. П. Бітяк, С. В. Ківалов, Т. О. Коломоєць та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. С. 478–481.

55. Верлос Н. В. Децентралізація. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 5: Адміністративне право / ред. кол.: Ю. П. Бітяк, С. В. Ківалов, Т. О. Коломоєць та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. С. 292–295.

АНОТАЦІЯ

Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний авіаційний університет. – Київ, 2021.

Дисертацію присвячено дослідженню особливостей рецепції як конституційно-правового феномену та процесу. Авторкою дисертаційної роботи проаналізовано основні доктринальні підходи до розуміння етимології та семантики терміну «рецепція», здійснено його відмежування від суміжних і споріднених правових категорій, запропоновано визначення

поняття «рецепція у конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» – це конституційно-правовий феномен і процес міждержавної політико-правової взаємодії, що має кростемпоральний характер і полягає в можливості чи необхідності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу або міжнародно-правової норми національною системою конституційного права з метою її модернізації та розвитку.

Визначено поняття та структуру механізму рецепції в конституційному праві, досліджено структуру механізму рецепції з урахуванням специфіки конституційного права як фундаментальної та пріоритетної галузі національного права. Проаналізовано її базові елементи (об'єкти, суб'єкти, форми та методи) і блоки: доктринально-правовий (теоретико-правовий), нормативно-правовий, культурно-правовий (ідеологічний), інституційно-правовий, організаційно-правовий, економіко-правовий.

Здійснено поглиблену класифікацію рецепції в конституційному праві за такими критеріями: за кількістю суб'єктів; за ступенем вольового впливу суб'єктів; за методами сприйняття та впровадження; за правовими наслідками; за ступенем активності суб'єктів; за ступенем інтенсивності конституційно-правової модернізації; за ступенем організованості процесу; за формою сприйняття; за територією; за об'єктами конституційно-правової рецепції.

Досліджено праксеологічні проблеми конституційно-правової рецепції в процесі євроінтеграції та конституційно-правової модернізації, зокрема у сфері прав людини, організації та здійснення публічної влади.

Проаналізовано особливості впливу рецепції на розвиток конституційного права в умовах глобалізації та реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму. Підкреслюється необхідність модернізації конституційного виміру функціонування сучасної демократичної держави в контексті вирішення глобальних проблем людства через встановлення транснаціонального (а в перспективі – глобального) конституційного правопорядку.

Констатовано, що конституційно-правові інновації обумовлені розвитком науки і техніки, зокрема генної інженерії та геномної медицини, нанотехнологій, біомедичних технологій (кіборгізації, біопринтингу), штучного інтелекту (у т.ч. робототехніки,) та ін. Під впливом цих факторів з'являється оновлена система конституційних прав людини на сурогатне материнство, штучне запліднення, гендерну ідентичність (зміну статі), клонування, трансплантацію органів, інсоляцію та ін.

Доведено, що паралельно з рецепцією конструктивних конституційних інновацій до правової системи можуть проникнути і деструктивні новації,

пов'язані зі зловживанням правом, які стають дестабілізуючим фактором конституційно-правової модернізації, можуть сприяти порушенню прав людини і навіть уявляти загрозу суверенітету та національній безпеці держави в інформаційній, екологічній, економічній, біологічній та інших сферах життєдіяльності.

Підкреслено, що деструктивними наслідками конституційно-правової рецепції можуть бути: дисгармонізація, конституційно-правова мутація, декультурація, анігіляція, конституційна комплікація та інші .

Ключові слова: конституція, транснаціональний конституціоналізм, рецепція в конституційному праві, конституційні запозичення, конституційна експансія, конституційний консенсус

АННОТАЦІЯ

Верлос Н. В. Рецепція в конституційному праві України. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный авиационный университет. – Киев, 2021.

Диссертация посвящена исследованию особенностей рецепции как конституционно-правового феномена и процесса. Автором диссертационной работы проанализированы основные доктринальные подходы к пониманию этимологии и семантики термина «рецепция», осуществлено его отграничение от смежных и родственных правовых категорий, предложено определение понятия «рецепция в конституционном праве (конституционно-правовая рецепция)» – это конституционно-правовой феномен и процесс межгосударственного политико-правового взаимодействия, имеет крестемпоральный характер и заключается в возможности или необходимости восприятия, внедрения и усвоения зарубежного конституционно-правового материала или международно-правовой нормы национальной системой конституционного права с целью ее модернизации и развития.

Определены понятие и структура механизма рецепции в конституционном праве, исследована структура механизма рецепции с учетом специфики конституционного права как фундаментальной и приоритетной отрасли национального права. Проанализированы ее базовые элементы (объекты, субъекты, формы и методы) и блоки: доктринально-правовой (теоретико-правовой), нормативно-правовой, культурно-правовой (идеологической), институционально-правовой, организационно-правовой, экономико-правовой.

Осуществлена углубленная классификация рецепции в конституционном праве по следующим критериям: по количеству субъектов; по степени волевого воздействия субъектов; по методам восприятия и внедрения; по правовым последствиям; по степени активности субъектов; по степени интенсивности конституционно-правовой модернизации; по степени организованности процесса; по форме восприятия; по территории; по объектам конституционно-правовой рецепции.

Исследованы праксеологические проблемы конституционно-правовой рецепции в процессе евроинтеграции и конституционно-правовой модернизации, в частности, в сфере прав человека, организации и осуществления публичной власти.

Проанализированы особенности влияния рецепции на развитие конституционного права в условиях глобализации и реализации концепции транснационального конституционализма. Отмечается необходимость модернизации конституционного измерения функционирования современного демократического государства в контексте решения глобальных проблем человечества путем установления транснационального (а в перспективе – глобального) конституционного правопорядка.

Констатируется, что конституционно-правовые инновации обусловлены развитием науки и техники, в частности генной инженерии и геномной медицины, нанотехнологий, биомедицинских технологий (киборгизации, биопринтингу), искусственного интеллекта (в т.ч. робототехники,) и др. Под влиянием этих факторов появляется обновленная система конституционных прав человека на суррогатное материнство, искусственное оплодотворение, гендерную идентичность (изменение пола), клонирование, трансплантацию органов, инсоляцию и др.

Доказано, что параллельно с рецепцией конструктивных конституционных инноваций в правовую систему могут проникнуть и деструктивные новации, связанные со злоупотреблением правом, которые становятся дестабилизирующим фактором конституционно-правовой модернизации, могут способствовать нарушению прав человека и даже представлять угрозу суверенитету и национальной безопасности государства в информационной, экологической, экономической, биологической и других сферах жизнедеятельности.

Отмечается, что деструктивными последствиями конституционно-правовой рецепции могут быть: дисгармонизация, конституционно-правовая мутация, декультурация, аннигиляция, конституционная komplikация и др.

Ключевые слова: конституция, транснациональный конституционализм, рецепция в конституционном праве, конституционные заимствования, конституционная экспансия, конституционный консенсус.

SUMMARY

Verlos N. V. Reception in the constitutional law of Ukraine. – On the rights of the manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Law by specialty 12.00.02 – Constitutional law; Municipal law. – National Aviation University. – Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the research of the peculiarities of reception as a constitutional and legal phenomenon and process. The author of the dissertation analyzes the main doctrinal approaches to understanding the etymology and semantics of the term «reception», distinguishes it from related and related legal categories, proposes the definition of «reception in constitutional law (constitutional legal reception)» – a constitutional legal phenomenon and process interstate political and legal cooperation, which is cross-temporal in nature and consists in the possibility or necessity of perception, implementation and assimilation of foreign constitutional and legal material or international law by the national system of constitutional law in order to modernize and develop it.

The concept and structure of the mechanism of reception in the constitutional law are defined, the structure of the mechanism of reception taking into account specificity of the constitutional law as fundamental and priority branch of national law is investigated. Its basic elements (objects, subjects, forms and methods) and blocks are analyzed: doctrinal-legal (theoretical-legal); regulatory and legal; cultural and legal (ideological); institutional and legal; organizational and legal; economic and legal.

An in-depth classification of reception in constitutional law was carried out according to the following criteria: by the number of subjects; according to the degree of volitional influence of the subjects; by methods of perception and implementation; by legal consequences; by the degree of activity of the subjects; by the degree of intensity of constitutional and legal modernization; according to the degree of organization of the process; by the form of perception; by territory; by objects of constitutional and legal reception.

The praxeological problems of constitutional and legal reception in the process of European integration and constitutional and legal modernization, in particular in the field of human rights, organization and exercise of public power, are studied.

The peculiarities of the influence of reception on the development of constitutional law in the conditions of globalization and realization of the concept of transnational constitutionalism are analyzed. It emphasizes the need to modernize the constitutional dimension of the functioning of a modern democratic state in the context of solving the global problems of mankind through the establishment of a transnational (and in the long run - global) constitutional order.

Emphasis is placed on the fact that constitutional and legal innovations are due to the development of science and technology, including genetic engineering

and genomic medicine, nanotechnology, biomedical technologies (cyborgization, bioprinting), artificial intelligence (including robotics, etc.). Under the influence of these factors, an updated system of constitutional human rights to surrogacy, artificial insemination, gender identity (gender reassignment), cloning, organ transplantation, insolation, etc. appears.

It is proved that in parallel with the reception of constructive constitutional innovations, destructive innovations related to abuse of law can penetrate the legal system, which become a destabilizing factor of constitutional and legal modernization and can contribute to human rights violations, and even pose a threat to sovereignty and national state security in information, environmental, economic, biological, etc. spheres of life.

It is emphasized that the destructive consequences of the constitutional-legal reception can be: disharmony, constitutional-legal mutation, constitutional complication, constitutional deculturation and finally deformation of the constitutional legal consciousness and constitutional annihilation.

Key-words: constitution, transnational constitutionalism, reception in constitutional law, constitutional borrowings, constitutional expansion, constitutional consensus

Підписано до друку 10.03.2021.
Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 2103-22.

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com

